

יפו במאה הי"ט משחק לימודי

בתכנית הלימודים של לימודי ארץ ישראל יש להקדיש יחידת לימוד אחת (היחידה השישית) לנושא "מישור החוף". בתוך יחידה זו מוקדש פרק נכבד לתקופה התורכית, וכן ליפו כעיר מרכזית בתקופה זו (משרד החינוך, אגף לתכניות לימודים, לימודי ארץ ישראל, ירושלים, תש"ן, עמ' 118-119). משחק זה בא לסכם פרק לימוד בגיאוגרפיה הסטורית של העיר יפו במאה התשע עשרה. להשלמת הנושא, ראה עוד:
עשת, י' וגיאן, ע', ההדרבה בשטח עירוני, הר גילה, תשמ"ב, 1982.
שטאל, א', ההדרבה בטיול, הר גילה, תש"ן, 1990, עמ' 108-109.

המטרה: התלמיד יכיר את מבנה הכללי של העיר יפו ומבניה המרכזיים במאה התשע עשרה.

השיטה: מחפשים את המטמון.

מקום: בית הספר או בעיר יפו עצמה במסלול המוצע. עדיפות רידיקטית יש להפעלת המשחק בשטח, ברם קיימת אפשרות לשחק בכתה, כהכנה לסיום הסכם (להלן יוצע מגוון אפשרויות הפעלה). אם מפעילים את המשחק בבית הספר, עדיף לפעול בספרייה, על מנת לאפשר לתלמיד שימוש במירב הספרות העומדת לרשותנו בנושא זה.

רמה: תיכון ט-יב.

רקע: יחידת הלימוד השישית של לימודי ארץ ישראל בנושא מישור החוף. ילמדו נושאים בגיאוגרפיה פיזית ובגיאוגרפיה הסטורית (הגם שהדגש במשחק זה הוא בגיאוגרפיה ההסטורית, יש סעיפים שלא יובנו כהלכה ללא רקע גיאוגרפי פיזי של מישור החוף).

משך המשחק: כשעתיים.

עזרים למורה: מפת ארץ ישראל; מפת תל-אביב-יפו; מפה מוגדלת של אזור המשחק; תיק הפעלה; ספרי עזר (כמפורט להלן).

עזרים לתלמיד: כלי כתיבה; מפת העיר יפו; דפי טיוטא.

תכולת הערכה: עשרה סטים של משחק (לאפשר עבודה בחוליות מצומצמות) — כל סט כולל: עשרה כרטיסים של כתבי חידה ומפת אזור המשחק.

ספרות עזר: יפו של התקופה התורכית בכלל וכמאה הי"ט בפרט תוארה בספרות עניפה ומגוונת. איננו מתימרים, ואף איננו מתכוונים להקיפה, לתארה ולהציגה בעבודה זו. ברשימה דלהלן אנו מציגים ספרות, שחלקה עממית ופופולארית, ברם הנגישות אליה מקנה לה עדיפות (חשיפת התלמיד אל הספרות המדעית אינה מחויבת דווקא בשלב זה של הלימוד; יש להניח,

- ובכך גם נשאף, לגלות לתלמיד ספרות זו בשיעורים המוקדמים).
- ° אבן אור וחבריו, מדרכון יפו — מדרין לסיוור עצמי, תל אביב, תשמ"ח, 1988.
 - ° וילנאי, ז', מדרין תל אביב (מהדורת צילום מתוך: מדרין ארץ ישראל — תל אביב, השרון והשפלה, תל אביב, תש"א, 1941), ירושלים, תשמ"ז, 1987.
 - ° וילנאי, ז', אנציקלופדיה אריאל לידעית ארץ ישראל, הערך "יפו", תל אביב, תשל"ז, 1977.
 - ° דביר, א', נקודת חן — תל אביב, תל אביב, (ללא ציון שנת ההוצאה).
 - ° רגב, י', יפו מאה שנה ושנה — 1820-1921, תל אביב, תשמ"ה, 1984.
 - ° שבא, ש', הו עיר הו אם, תל אביב, תשל"ז, 1977.
 - ° שילר, א', אורד, יפו ואתריה (קדום 15), ירושלים, תשמ"א, 1981.
- כאמור, שתי ואריאציות למשחק זה — בבית הספר, ובשטח:

א. בבית הספר

המשחק יתקיים בספריה, או בחדר בו נוכל לפרוש בפני התלמידים את החומר ולאפשר להם פעילות עצמאית. כל הסטים של כתבי החידה יופקרו בידי מוזכירות המשחק (המורה, ועדת כתה או כל מי שיבחר לתפקיד). עם פתיחת המשחק תחלק המוזכירות כרטיס חידה לכל חוליה. כדי להגביר את מידת ההשתתפות של הפרטים בחוליה, טוב לחלק כרטיס שונה לכל חוליה. בשלב זה התלמידים יעינו ויחפשו רמזים ותשובות בספרות שלרשותם (בפיתוח נוסף של המשחק ניתן "למכור" רמזים על ידי המוזכירות; ה"תשלום" — צבירת נקודות זכות או חובה, רמזים). פתרון חידה פירושו איתור האתר ופענוח המרכיבים השונים של אותה חידה. חוליה שפיענחה חידת אתר, כולל מקומו בשטח, תביא את הפענוח לאישור המוזכירות. אם הפתרון ימצא נכון, תקבל החוליה את כתב החידה הבא. באופן זה יפתרו התלמידים את כל כתבי החידה. קבוצה מנצחת היא זו שסיימה ראשונה לפענח ולפתור את כל החידות, ולסמן את האתרים במפה.

סיכום המורה: מעבר לחיזוקים והמשוב לתלמיד, יש חשיבות רבה לסיכום המשחק על ידי המורה, בשום לב לעובדה שחלוקת החידות והכרטיסים לא היה שיטתי ומוכנה.

בסיכום מספר שלבים:

1. הצגת מפת אתרי המשחק.
2. תיאור קצר של האתרים תוך התייחסות לחידות.
3. תיאור מבנה העיר העתיקה, תכנונה, ארגונה, והשתלבות אתרי המשחק בה.
4. שקופיות על יפו ואתריה.

ב. הפעלה בשטח

באופן כללי מדובר באותם השלבים:

1. חלוקת כתבי החידה.
2. פתרון החידות בחוליות.
3. סיכום על ידי המורה.

אפשר לגוון אופן ביצוע השלבים השונים כפי שנציע להלן.

1. פתיחת המשחק: מגבלות ההדרכה העירונית ידועות ומפורסמות, על כן עלינו לעשות כל שניתן כדי להכין את התלמידים לכך, מן ההיבט הלימודי וכן מן ההיבט הבטיחותי. בעוד מועד. פתיחת המשחק תיעשה במקום שקט, יחסית. אנו מציעים את חוף הים ליד "שרידי" החיזיון האור קולי, מדרון גן הפסגה, חניון משטרת יפו (לא הצענו את ראש גן הפסגה, מפני שאותו אנו מייעדים לסיכום המשחק). בטרם יצאו התלמידים למשחק, יפרט להם המורה את הוראות הבטיחות (שתוכננה להלן).
2. חלוקת החידות: החידה הראשונה תחולק בתום שלב פתיחת המשחק במקום ריכוז התלמידים. אנו מציעים לחלק חידות שונות. לגבי חלוקת החידות בהמשך המשחק קיימות מספר אפשרויות (העדפת דרך זו או אחרת תלויה במספר משתנים, כגון: גודל הכתה, רמתה, אופיה, מספר המלווים ועוד):
 - א. להסתיר את הכרטיסים באתרים עצמם (כדי למנוע בילבולים ואי סדר, מוצע לסמן כל סט כרטיסים באופן שונה).
 - ב. לחלק את כל הכרטיסים במעטפה אחת לפי סדר האתרים בו אנו דורשים מן הקבוצה לעבור.
 - ג. להציב מורה במוקדים המרכזיים של המשחק (כיכר השעון וכיכר קדומים) אליו יגיעו התלמידים עם פתרון החידה, ויקבלו ממנו את החידה הבאה.
3. פתרון החידות: גם כאן אנו מציעים מספר אפשרויות, כשבמקרה זה אין מניעה לנצל ולשלב את כל האפשרויות יחדיו.
 - א. התלמידים יצטיידו בחומר עזר.
 - ב. שלטי ההכוונה וההסבר הפזורים בעיר כוללים חומר רב על אתרים שונים, בעיקר סביב כיכר השעון.
 - ג. ניתן להיעזר ב"אנשים טובים", עוברים ושבים ולדלות מהם מידע (כך, למשל, אצל יומנאי תחנת משטרת יפו יש תיק מידע על תולדות המבנה וסביבתו שהוכן בעקבות שאלות רבות שנשאלו שוטרים...).
 - ד. ניתן לצרף מעטפה עם רמזים שונים, תמונות, פתרונות חלקיים ועוד. כמובן שדרך זו עלולה לפגום במתח ובמוטיבציה של תלמידים מסוימים.
4. סיכום: יש לקבוע זמן סיום המחייב את התלמידים, וכן נקודת מפגש ברורה ומוכרת. אנו מציעים את ראש גן הפסגה, כיכר קדומים או הכניסה לנמל יפו. מקומות אלה יקלו עלינו את המשך הפעילות. כמו בכיתה, גם

בשטח חשיבות רבה לסיכום המשחק, בגיבוש האתרים הבודדים ליחידה גיאוגרפית-אורבנית אחת. גם לשלב זה קיימות מספר אפשרויות ביצוע:

- א. פיזור התלמידים לאחר פתרון החידות במשותף וסיכום על ידי המורה.
- ב. ביקור במוזיאון לתולדות יפו לסיכום כללי של הנושא.
- ג. סיור קצר באחד ממוקדי המשחק (כגון: כיכר השעון, כיכר קדומים, הסימטאות).
- ד. סיור באחד הקטעים או האזורים שלא נכללו במשחק ויש בהם מאפיינים לנושא הנלמד (כגון: הסימטאות, הנמל, דרום יפו).

הוראות בטיחות:

1. יש להטב תשומת לב התלמידים לאופיו של המשחק ולהנחותם בהתאם, כבר בבית הספר בטרם ייצאו למשחק.
2. יש לקבוע לוח זמנים מדויק המחייב את התלמידים, גם אם לא עמדו בכל המשימות.
3. יש לוודא שהתלמידים יודעים היכן וכיצד להגיע למקום המפגש בסיום המשחק.
4. יש לקבוע ראשי חוליות שהחלטתם קובעת ומחייבת את שאר חברי החוליה.
5. יש לחזור ולשנן את כללי ההתנהגות הבטיחותיים הנהוגים בשטח עירוני.
6. יש להדגיש את כללי ההתנהגות והנימוס בפרהסיה.
7. במשך זמן המשחק יימצא המורה במוקד ההתרחשויות. בקבוצה גדולה יש לשאוף שיהיו שני מלווים, שימצאו בשני מוקדים.
8. טוב להפנות את התלמידים לתחנת המשטרה בכיכר השעון למקרי חירום. המורה יודיע ליומנאי על מציאות הקבוצה בשטח.

האתרים המופיעים במשחק:

מוקד כיכר השעון:	1. מגדל השעון.
	2. תחנת משטרת יפו.
	3. בית הסאריה החדש.
	4. סביל אבו נבוט.
	5. מסגד המחמודיה.
	6. חאן מנעולי.
מוקד כיכר קדומים:	7. גן הפיסגה.
	8. החמאם.
	9. מוזיאון לתולדות יפו.
	10. הכנסיה הפראנסיצקנית.

החידות ופתרונן:

- חידה מס' 1: כל היום ראשי דופק אך אינו כואב.
אמנם רבים אותי יראו, אך לא ייראו.
גלימתי עוטה אופנת קדמונים נכנתה לכבוד השלושים לאבי.
- חידה מס' 2: אותי יראו וייראו.
איני במרתף, אך בור הייתי, וכנראה אף כזה אשאר.
התיקתוקים מולי אינם מפריעים למנוחת החוסים בצילי.
- חידה מס' 3: פעם שימשתי מרכזם של נוטלי הבקשישים,
עד שבאו בני אברהם
בחודש הראשון למנינם,
ובשנה הראשונה למנינה,
והטרידוני בעזרת ארבעה גלגלים, ומאז נראה אני כך.
- חידה מס' 4: אפי ניגר בזמנו גם בקיץ ביותר משני פתחים.
איני בוש בכך, להיפך.
אני לתפארת שמו של אבי, שהוא גם אביה של אלה.
- חידה מס' 5: עשן הסטיק והצלי איננו מפריע לי או מוריד מערכי.
בעבר הכרתי על עצמי בקולי הרם,
והיום אעשה זאת בפלאי הטכניקה.
אף אני מפאר יצירותיו של... ששמו דומה לשם נביאנו.
- חידה מס' 6: בחזרה ראשונים איוו שם משכנם.
בזמנם שכנו בו זמניים הולכי על שתיים ורצים על ארבע.
למרות ייעודי, נשמע הבריח בצליל שמי.
- חידה מס' 7: אלו שמחטטים בי מעלים חרס בידם וחיוך על פניהם.
ליבי כהה ואפרורי, אך חיציוניותי נוי וירק.
בראשי הציבו אחי המגדל דבר קטן אל מול הגדול.
- חידה מס' 8: פעם מי שהופיע, בא להזיע.
והיום, מזיע הוא זה שבא לראות את המופיע.
- חידה מס' 9: בעבר ישב כאן התורכי, והיום גם הכנעני והפלשתי
וכולם יחד מאירים את עברי.
- חידה מס' 10: ממרומי הגבעה קורא אני ליושב במרום לחוס על בני האדון.
למרות שמי האמריקאי, פה נח לו הפראנסווי.

תקציר פתרון החידות:

1. מגדל השעון נבנה ב-1906 במלואת 30 שנה לשלטונו של עבדול חמיד השני. קישוטי החלונות מתארים פרקים בתולדות העיר.

2. מבנה משטרת יפו משמש מאז ימי התורכים גם כקישלה — בית מעצר, "בור" בלשון המקרא.
3. מול המשטרה שרידי בית הסאריה החדשה — בית הממשל התורכי. במלחמת השיחרור שימש את מפקדת הועד הלאומי הערבי של יפו. הבנין פוצץ על ידי הלח"י ב-4.1.48 בעזרת מכונית תופת.
4. הרהט — מתקן השתייה, נבנה על ידי מחמוד אבו נבוט מושל יפו בראשית המאה ה-19. נקרא כך על שם האלה שנשא בה נהג להכות את נתיניו.
5. המסגד הגדול של יפו, השוכן לצד הסטקיות, נבנה גם הוא על ידי מחמוד אבו נבוט מגדולי בנאי יפו.
6. חאן מנעולי שימש כאכסניה חשובה ביפו. מכאן יצאו הנוסעים מיפו אל המושבות, וכאן התגוררו בני המושבות ששהו ביפו לרגל עסקיהם.
7. תילה הקדום של יפו שוכן במרכז גן הפיסגה. בניו של שלום מאיר, זה שבנה את מגדל שלום, הציבו פסל בראש הגבעה, ממנה ניתן להשקיף גם על מגדל שלום.
8. החמאם שימש את התורכים כבית מרחץ, שעיקרו מרחץ הזעה. כיום משמש כמועדון מופעים.
9. בית המוזיאון לתולדות יפו שימש בעבר כבית הממשל התורכי, לפני בניית המבנה החדש בכיכר השעון.
10. הכנסייה הפראנסיסקנית הוקמה על פיסגת יפו ב-1888. בעת כיבוש העיר על ידי נפוליאון ב-1799 רוכזו כאן חייליו שלקו בדבר.

מפת העיר יפו

